

Наталія Мозгова

Мозгова Наталія Григорівна — доктор філософських наук, професор кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сфера наукових інтересів — українська духовно-академічна та університетська філософія XIX ст.

ПРОФЕСОРИ ФІЛОСОФІЇ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА ЯК ФУНДАТОРИ КИЇВСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена освітянській діяльності професорів філософії Київської духовної академії та Університету Св. Володимира XIX ст.: Ор. Новицького та С. Гогоцького.

Ключові слова: освіта, освітянська діяльність, київська педагогічна освіта у XIX ст., університетська філософія, духовно-академічна філософія.

Історія навчальних закладів — недостатньо досліджена та вкрай перспективна галузь української історії. Сьогодні ми особливо відчуваємо дефіцит наукової літератури, присвяченої розвитку середньої та вищої школи в Україні, а також окремим навчальним закладам, а ті роботи, які маємо, як правило, відрізняються поверховим або популярно-рекламним характером. Виключення складають дослідження останніх років, серед яких насамперед слід відзначити фундаментальні праці Н. Дем'яненко і І. Важинського [2] В. Майбороди [2]. Слід підкреслити і ті роботи, які за радянських часів були майже єдиними ґрунтовними дослідженнями у даній галузі. Це праці Ф. Паначіна [4] та колективні монографії під редакцією М. Шабасєвої [4] і А. Піскунова [4]. Звернення ж до ґрунтового вивчення історії київських вищих навчаль-

Панорама історико-філософської думки

них закладів, зокрема до історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова одразу ж порушує питання про необхідність перегляду давно усталених положень щодо часу утворення цього навчального закладу та щодо його трансформацій протягом історії існування. Останнє завдання й складає мету нашої статті.

Слід підкреслити, що за проектом Статуту Університету Св. Володимира від 25 грудня 1833 р. (і який діяв до 15 липня 1842 р.) передбачалось заснувати інститут казеннокоштных студентів, який би налічував 50 осіб, серед яких 26 студентів мали отримувати після його закінчення вчительське звання, а 24 студенти — звання цивільних чиновників.

Відомий історик XIX ст. М. Владимирський - Буданов у своїй фундаментальній праці «Історія імператорського Університету Св. Володимира» (К., 1884) підкреслював, що «згідно зі Статутом 1833 та 1842 рр. інститути (педагогічний та юридичний — Н.М.) були не благодійними закладами при Університеті, а насамперед *самостійними* (виділено автором - Н. М.) навчально-виховними закладами, зв'язок яких з Університетом полягав тільки у тому, що їх вихованці повинні були користуватись теоретичними університетськими лекціями. Їхні інститутські заняття не повинні були співпадати з факультетським набором наук; наприклад для студентів педагогічного інституту, які були вихованцями 2-ох відділень філософського факультету, були створені спільні заняття з педагогіки» [1, с. 643].

Підкреслимо, що у проекті того ж Статуту 1833 р. у розділі IX «Про казенних студентів», § 68 підкреслювалось, що «нагляд за навчальною роботою студентів, які готуються до вчительського звання, покладається на професорів: російської словесності, древньої філології, філософії та чистої математики. *З них професор філософії викладає педагогіку* (підкреслено нами — Н.М.). Незалежно від викладання в університеті, ці професори повинні займатись з

Панорама історико-філософської думки

даними студентами дві години на тиждень» [6, с. 8]. А першим професором філософії у новоствореному університеті став Орест Маркович Новицький (1806 - 1884) — вихованець Київської духовної академії 1831 р. випуску. З 1831 р. Ор. Новицький професор філософії Полтавської духовної семінарії у Переславлі, з 1833 р. — бакалавр польської мови, а з 1834 р. — бакалавр філософії Київської духовної академії. (далі КДА). З цього ж 1834 р. Ор. Новицький за рекомендацією ректора КДА Інокентія тодішньому попечителю Київського навчального округу Є. Ф. фон Брадке став викладачем філософії у новоствореному університеті. За згодою митрополита Євгенія Болховитінова і за обранням університетської ради Ор. Новицький був запрошений до університету, але ще рік він продовжував викладати і в КДА, проходячи одночасно однорічне випробування в університеті, і тільки в серпні 1835 р. Ор. Новицький остаточно звільняється з КДА і стверджується в університеті. У «Біографічному словнику професорів і викладачів імператорського Університету Св. Володимира» під редакцією В. Іконнікова ми знаходимо, що «Новицький був запрошений до читання філософії в університеті і почав свої лекції 17 жовтня 1834 р. (за старим стилем), а 24 того ж місяця і року, внаслідок представлення попечителя Київського навчального округу, міністр народної освіти погодився, щоб Ор. Новицький, залишаючись при академії, продовжував викладання філософії і в університеті» [3, с. 497]. Саме Ор. Новицькому й поталанило крім загальних філософських дисциплін читати казеннокоштным студентам педагогічного інституту основи педагогіки та логіки. До речі, у 1844 р. виходить «Стисле керівництво до логіки з попереднім нарисом психології», яке згодом стало за ухвалою Міністерства народної освіти навчальним посібником для київських гімназій. Протягом наступних шістнадцяти років Ор. Новицький викладав в університеті всі філософські дисципліни та педагогіку в інституті казеннокоштных студентів [7, с. 114]

Панорама історико-філософської думки

і одночасно обирався на посаду декана першого відділення філософського факультету протягом 1838 - 1839, 1840 - 1841 та 1846 - 1850 рр. Після заборони викладання філософії у світських навчальних закладах (1850 р.) до кінця життя працював цензором.

Слід підкреслити, що з усієї творчої спадщини Ор. Новицького найбільше наукове значення мають його історико-філософські твори, а саме «Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань» (1860 р.). Ця фундаментальна чотирьохтомна праця була, як писав Д. Чижевський, «відповіддю Новицького на заборону філософії». Без усякої особистої користі він виконав колосальну дослідницьку роботу. Але після критики цієї праці М. Чернишевським та М. Антоновичем, Новицький був вимушений визнати «несвоєчасними» свої філософські роздуми і припинити друкувати свою працю, яка була для нього справою всього життя. Так трагічно скінчилась наукова діяльність цього талановитого київського мислителя та педагога, так неприховане невігластво перемогло справжню освіченість та культуру.

Але якщо педагогічна діяльність Ор. Новицького не виходила у цілому за межі Університету Св. Володимира, то масштаби освітянської діяльності Сильвестра Сильвестровича Гогоцького (1813 - 1889) сягали не тільки за межі Києва, але й досягли Західної Європи.

С. Гогоцький теж був вихованцем КДА, але 1837 р. випуску. Після закінчення КДА спочатку працював бакалавром богословських наук в академії, потім — бакалавром німецької мови, а з 1842 р. звільнений з духовного звання й переведений бакалавром філософських наук. На початку 40-х років ХІХ ст. за приватним запрошенням Ор. Новицького (на той час вже ординарного професора філософії та декана 1-го відділення філософського факультету) С. Гогоцький почав читати лекції з естетики в Університеті Св. Володимира. З 1845 р. — кан-

Панорама історико-філософської думки

дидат 1-го відділення філософського факультету, з 1848 р. — магістр філософії, доцент кафедри філософії університету та екстраординарний професор КДА. З 1850 р. — ординарний професор і доктор філософії КДА. З 1851 р. — ординарний професор педагогіки університету.

Серед його робіт значна частка припадає на праці з психології та педагогіки, але вершиною філософської діяльності Гогоцького стало написання «Філософського лексикону», який був першою філософською енциклопедією в Російській імперії і котрого теж не обминула безжалісна критика з боку М. Чернишевського, Д. Писарева та М. Антоновича. І хоча Гогоцький вдало поєднував у своєму житті творчу діяльність науковця з педагогічною діяльністю, але його не обминули колізії лихої долі і як науковця, і як викладача. У лихолітньому 1850 р., коли були закриті кафедри філософії у всіх світських навчальних закладах Російської імперії, С. Гогоцький майже після десятирічних бідувань (бюрократичних перепон, складання усних та письмових іспитів з усіх філософських дисциплін) захистив латиною магістерську та докторську дисертації і отримав ступінь доктора філософії. Але з вищезгаданих обставин, тобто заборони викладання філософії, Гогоцький наступні двадцять років обіймав в університеті кафедру педагогіки і читав тільки педагогіку спочатку в педагогічному інституті казеннокоштных студентів, а після їх скасування — на педагогічних курсах при університеті.

На 1862 р. припадає його трьохмісячне закордонне відрядження, більшу частину якого він провів у Берліні, Дрездені, Кракові, Львові. У Берліні він акцентував увагу на вивченні сучасного на той час етапу педагогіки, налагодивши контакти з відомими вченими, зокрема професором філософії Мішле, знаменитим педагогом Дістервегом. Відвідав декілька навчальних закладів: жіноче Єлисаветинське училище, лекції з філософії у Фрідріхівській гімназії. У Дрездені вче-

Панорама історико-філософської думки

ний оглянув місцеву гімназію, запозичив досвід навчальної роботи в окружному училищі, відвідав один з жіночих пансіонів, педагогічну семінарію і навчально-виховний заклад для глухонімих. У Кракові С. Гогоцький звернув увагу на організацію університету. У Львові спілкувався з галицько-руськими вченими, познайомився з роботою місцевого університету, російською духовною семінарією.

Запозичений досвід освітянської діяльності європейських педагогів та роботи навчальних закладів Заходу С. Гогоцький широко використовував у своїй власній роботі по організації і становленню жіночої освіти у Києві. Як відомо, у Києві на той час існувало два вищих навчальних заклади — Київська духовна академія та Університет Св. Володимира, де навчались студенти тільки чоловічої статі. С. Гогоцький же (разом із своєю дружиною Євдокією Гогоцькою, яка, до речі, була засновницею однією з перших недільних шкіл у Києві восени 1859 р.) ініціював становлення саме жіночої педагогічної освіти серед середніх верств жіночого населення Києва, бо для дворянського прошарку був створений ще у 1838 р. закритий Інститут шляхетних дівчат. С. Гогоцький по праву вважається фундатором Вищих жіночих курсів у Києві, які були відкриті у 1878 р. і спочатку розміщувались на розі Бібіковського бульвару та Тимофіївської вулиці. У 1878 — 1880 рр. С. Гогоцький був головою педагогічної ради цих курсів і протягом всього часу їх існування викладав там педагогіку та психологію. Крім того, вчений викладав педагогіку і в училищі графині Левашової (1854 - 1860 рр.) та деякий час в Київському інституті шляхетних дівчат, а також безкоштовно викладав педагогіку у київській духовній семінарії (з метою сприяння педагогічній освіті пастирів церкви),

Щодо Вищих педагогічних курсів, то вони вважались приватним навчальним закладом, який не отримував від держави субсидій, а існував на кошти приватних пожертвувань та платні за навчання (курсисти платили 50 крб. за навчальний

рік). Курси, за повною аналогією з університетською структурою, мали два відділення: історико-філологічне та фізико-математичне. На історико-філологічному відділенні вивчались наступні предмети: педагогіка, російська словесність, російська мова, російська історія, історія загальної літератури, всесвітня історія та одна із мов за вибором курсистки (латина, німецька, французька). А на фізико-математичному відділенні вивчались: математика (арифметика, алгебра, геометрія, тригонометрія), фізика, хімія, космографія та одна з нових мов. Викладали на курсах професори університету та Київської духовної академії. Програми лекцій майже не відрізнялись від університетських. У 1889 р. Вищі жіночі курси по всій Російській імперії були закриті, і тепер дівчата із середнім прибутком вимушені були отримувати вищу освіту за кордоном. Лихолітній 1889 р. був і останнім роком в житті їх київського фундатора — Сильвестра Сильвестровича Гогоцького....

Відновлять свою діяльність під впливом революційних подій Вищі жіночі курси тільки у 1906 році. І знову ж таки ініціаторами їх створення будуть професори Університету Св. Володимира, а саме, декан фізико-математичного факультету університету Г. Суслов. Більш того, відновлені Вищі жіночі курси будуть мати ще й другу, більш офіційну назву — Жіночий університет Св. Ольги (як бачимо, знову повна аналогія з Університетом Св. Володимира) і навчатись там будуть біля 5000 тисяч курсисток (дані на 1916 р.). Курс наук майже повністю буде відповідати університетському, але в порівнянні з минулим, збільшиться кількість факультетів — це фізико-математичний (з відділеннями: математичним, фізико-хімічним, біологічним), історико-філологічний (з відділеннями: історичним, слов'яно - російським, германороманським), юридичний з економічно - комерційним відділенням. Для Жіночого університету Св. Ольги у 1913 р. буде побудоване нове приміщення на розі вул. Столипінської

(у минулому Мало-Володимирської) та Тимофіївської (сьогодні у цій будівлі розташувалось Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від Чорнобильської катастрофи), де фронтон будівлі буде прикрашати голова Афіни — Паллади — покровительки наук, богині мудрості, знань, мистецтв та ремесел. Жіночий університет проіснує до революційних подій 1917 р., і згодом у революційні часи 1918 — 1919 рр. остаточно припинить свою діяльність. Так закінчиться ціла епоха в історії київської педагогічної освіти.

Література

1. *Владимирский-Буданов М. Ф.* История императорского Университета Св. Владимира / М. Ф. Владимирский — Буданов. — К.: В типографии Императорского Университета Св. Владимира, 1884. — 674 с, XLI, IV.
2. *Дем'яненко Н. М., Важинський І. П.* Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX — початок XX ст.) / Н. М. Дем'яненко, І. П. Важинський — М.: МПА, 2002. — 240 с.; Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки / В. К. Майборода — К.: 1992;
3. *Иконников В. С.* Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Университета Св. Владимира (1834 — 1884) / В. С. Иконников — К.: В тип. Императорского Ун-та Св. Владимира, 1884. — XXXVI, 816, II с.
4. *Паначин Ф. Г.* Педагогическое образование в России: (Историко-педагогические очерки) / Ф. Г. Паначин — М.: Педагогика, 1979. — 216 с.; Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР XVIII — XIX в. / [отв. ред. М. Ф. Шабаева]. — М.: Педагогика, 1973. — 525 с. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая пол. XIX века / [отв. ред. А. И. Пискунов]. — М.: Педагогика, 1976. — 307 с.

5. Положение о высших женских курсах в г. Киеве. — Державний архів м. Києва. — Ф. 244, оп.1 (1), спр. 20. — Арк. 54;
6. Проект Устава Св. Владимира, від 25 декабря 1833 г. — ДАК. — Ф. 16, оп. 465, спр. 1 «а». — Арк. 8;
7. Шульгин В. История Университета Св. Владимира / В. Шульгин — СПб.: В типографии Рюмина и комп., 1860. — 230 с.

Статья посвящена образовательной деятельности профессоров философии Киевской духовной академии и Университета Св. Владимира в XIX в.: Ор. Новицкого и С. Гогоцкого.

Ключевые слова: образование, образовательная деятельность, киевская педагогическое образование XIX в., университетская философия, духовно-академическая философия.

The article is devoted to Educational work of two professors of philosophy in Kyiv Cleric Academy and in Snt.Volodymyr University in XIX century: Or. Novytskyi, S.Gogotskyi.

Key words: education, education activity, Kyiv pedagogical education in XIX century, philosophy in university, cleric-academic philosophy.

Надійшла до редакції 28.04.2009 р.